

Kap 2 : Jean Bernadotte (I) (1763-1780) – Spoling.

Jean-Baptiste Jules Bernadotte föddes den 26 januari 1763 i staden Pau, gamla provinserna Béarn & Gascogne i sydvästra Frankrike. Föräldrarna var Henri Bernadotte (1711-1780) & Jeanne de Saint-Jean (1728-1809). Jean var mellanbarnet av tre syskon Jean-Évangeliste ”Jean-E” (1754-1813), Jean själv (1763-1844) & Marie (1769-1795). Ytterligare två syskon dog innan han föddes. Fadern var procureur, en icke universitetsutbildad jurist. Brodern Jean-E studerade även han till procureur och ärvde vid faderns död juristpraktiken.

*

Jean var aldrig särskilt talträngd om sin ungdomstid, men omgivningen var frågvis, varför det finns en del mer eller mindre säker information, från Jean själv, hans hustru, släktingar & intervjuer med Pau-invånare. Uppgifterna är spridda över ett stort antal publikationer. De viktigaste källorna är:

- F U Wrangel's skildring (1889 & 1917) av Jeans liv fram till 30-årsåldern – en sammanställning av dokument, brev och släktuppgifter.
- Två artiklar av lokalforskaren Hilarion Barthely (1899 & 1912): En om vilket hus som Jean var född i. En om errata i Hans Klaeber's (1910) biografi.
- Henrik Schönbecks sammandrag (1878) av sina samtal 1834 med Jeans släkting M. Fourcade (1812-?).

Det finns en uppgift om att Jeans mor skulle ha blivit skrämmd av vännernas upptåg under en karneval – den 29 januari är karnevalstid – och att han av den anledningen föddes redan i 7:e månaden.¹ Kanske det. Första året skall han ha tillbringat hos en amma i grannbyn Gan.² Han växte upp till en livlig pojke och åtminstone modern föredrog den lugnare brodern Jean E. Hans skolgång är oklar. Enligt en uppgift fick han hemundervisning.³ Enligt en annan gick han i ”Lycée de Pau”.⁴ Jean tycks hur som helst ha varit en dålig elev. Enligt Jeans stabschef 1797-99, Jean Sarrazin, var det ingen som rådde på honom:

[His father] took care early to inspire his son with [love of justice and] such noble sentiments; but was not fortunate enough in his attempts to adorn his mind with that classical knowledge, which opens to youth the vast field of the sciences. The vivacity of the youthful John, and the inconveniences inseparably attached to domestic education, opposed in this latter instance, the good intentions of his virtuous father.

Béarn, a province of France, situated to the north of the Pyrenees, has always furnished excellent soldiers. The inhabitants are well made, robust, active, courageous, sober, lively, but very selfish. Agreeably to the manners of the country, Bernadotte was early inured to fatigue and hardship. Although his parent's circumstances well allowed his being superbly clothed, and brought up delicately, he himself took great delight, in winter as well as in summer, to run about bare-headed and bare-footed, with the children of the lower classes, and his favourite aliment was bread, with some fruits. Very soon weary of the monotony of his instructions, and hurried on by the strength of his passions, he gave way to his strong inclination to a military life.⁵

¹ Runkel 1841: s. 5; Schönbeck 1878: s. 32 [enligt JB:s systerson M. Fourcade 1834].

² Touchard-Lafosse 1838: s. 31-32.

³ Wrangel 1889: ss. 38-39.

⁴ Delfour & Lespy 1890: s. 207. Citerad i: Barthely 1912: s. 12.

⁵ Sarrazin 1813: vol. 5, s. 423.

Efter konfirmationen 1778 praktiserade Jean två år som kopist hos en av faderns kollegor och gjorde sig under tiden extraförtjänster som postiljon.⁶ På advokatbyrån passade han så dåligt att hans handledare rådde honom att välja ett annat yrke. Det har antagits att kritiken handlade om hans livliga natur, men enligt en uppgift förmedlad av av Peter Wieselgren handlade det om hans undermåliga skolkunskaper:

Konungen sjelf har, för en warm vän af Folk-skolor, (Gref J. DelaGardie [1768-1842]) berättat något, som tillräckligt förklarar förhållandet. Med rörelse förklarade Konungen en gång, att han innerligen önskade se Folk-skolorna utbreda öfver hela sitt rike, så att alla barn, äfwen de fattigastes, der måtte få lära sig både läsa och skrifwa: »Jag wet bäst, sade han, hwilka beswärligheter som kunna alstras af brist i dessa insigter. En Befälhafware såg mig som soldat göra min sak, som han tyckte, utmärkt wäl; du är Korporal, utropade han, om du kan skrifwa! Huru blygdes och led jag ej af nödwändigheten att swara: nej, jag, kan ej, men will lära mig. Jag måste lemna halfwa mitt gage till en Regements-skrifware, som lärde mig, då andra hwilade, skrifkonsten.» En gång då Befälhafwaren sedan kom förbi, der soldaten stod, framlemnade denne ett paper, der han skrifwit sitt namn. »Du är Korporal, blef swaret. Detta war den 16 Juni 1785.⁷

*

Vissa uppgifter om Jeans ungdom har förts vidare av hans hustru Desirée. Sofia Jennings (1835-1922: g. 1860 D'Ailly) var ett tag hennes hovfröken. Dottersonen regissören Uno Brander publicerade 1923-1925 hennes anteckningar, minnen & kompletterande uppgifter. Följande förefaller ha Jean som källa, men har därefter bearbetats & dramatiserats:

Det dröjde inte länge, innan han började finna stugan för trång och med förtjusning begagnade sig av alla tillfällen att tillsammans med jämnåriga få ströva omkring i den lilla staden och dess omgivningar, där det fanns så oändligt mycket av intresse för ett vaket och äventyrslystet pojksinne. I strömmen kunde man bada och fiska, skogarna vimlade av morkullor, duvor och vildänder, för vilka man lade giller, och de vilda, brant stupande ravinerna på andra sidan det sägenomsusade gamla slottet erbjödo en idealisk terräng för krigiska lekar.

Det ligger i sakens natur, att dessa små utflykter inte avlöpte utan allehanda pojkestreck, i vilka Jean inte sällan spelade en betänkligt framträdande roll, och de krigiska lekarna blevo emellanåt nästan väl krigiska och naturtrogna. Sålunda hände det en gång, när pojkar, hänförda av de heroiska berättelserna ur det gamla Béarns bragdrika historia, voro i färd med att leka befrielsekriget mot Aquitanien, att leken småningom utartade till fullständigt slagsmål. De frihetsälskande béarnarna under Jeans befäl grepos i sin stridsyra av ett sådant besinningslöst raseri mot sina förtryckare aquitanerna, att de blint gingo löst på fienden med vad tillhyggen de kunde komma över. Manspillan blev stor på båda sidor, och Jean, som var ingen mindre än béarnarnas frihetshjälte Centullus IV, den förste baronen av Béarn, träffades i pannan av en sten, så att han blödande måste föras från valplatsen. Denna den blivande krigarens första blessyr blev honom också ett minne för livet, och med synbart nöje kunde Karl Johan på gamla dagar, fördjupad i sina erinringar från barndomsåren, peka på det ärr han från detta tillfälle hade i pannan och leende berätta om, när han befriade Béarn från aquitanerna.

⁶ Heinrich von Brandt. Citerad I: Blomberg 1888: ss. 159-161.

⁷ Wieselgren 1844: s. 7.

Jean hade ärft den äkta béarnarens utpräglade hederskänsla men också gascognarens häftiga, lätt uppbrusande lynne, under vars inflytande han kunde säga och företaga åtskilligt, som han sedan bittert fick ångra. Så inträffade det en gång, att han i rättmätig harm över, att en kamrat skvallrat på honom, gav den lilla skvallerbyttan en så kraftig avbasning, att pojken måste omhändertagas av en fältskär. Dylika tilltag kunde naturligtvis inte få passera onäpsta, och Jean fick också av föräldrarna - i synnerhet modern - uppbära både förebräelser och allvarliga bestraffningar för sitt uppförande. Man behöver därför inte - som ofta skett - beskylla madame Bernadotte för att ha föredragit sin äldre son framför den yngre eller behandlat denne med onödig stränghet. Hon var en resolut och kraftfull kvinna, som med en viss myndighet styrde i sitt hem och var van att bli åtlydd, men hon var också uppskattad för sina gedigna egenskaper i övrigt. Den historiske författaren Bascle de Lagreze, som var besläktad med familjen Bernadotte, har i sitt arbete »Ma vie» skildrat henne på följande sätt:

»Hon var en kvinna, utmärkt för sina upphöjda känslor, sina själsegenskaper och sin fasta karaktär. Hon hade en utpräglad förkärlek för sin äldste son, arvtagaren. Bernadotte fann sig häri, och den stränghet modern visade honom förtog intet av den innerliga tillgivenhet, som hans ädla hjärta hyste för henne.»⁸

...

Hästarna voro i synnerhet föremål för hans livliga intresse, och postiljonerna, som tyckte om honom för hans öppna, hurtiga väsen, läto honom få hjälpa till med att spanna för och från, rykta och sadla hästarna och så vidare. Till belöning för sina tjänster fick han sedermera själv svinga sig upp i sadeln och blåsa signaler i posthornet. Det var sålunda här den blivande framstående ryttaren fick inhämta de första grunderna i den av alla gossar så högt skattade ridkonsten. Som något äldre brukade han till och med ibland få köra extrapost och tjänstgöra som depeschryttare, vid vilka tillfällen han inte lär ha nekat att såsom ett välkommet tillskott till de förmodligen ganska sparsamt tillmätta fickpengarna taga emot de dricksslantar man alltemellanåt bjöd den lille manhaftige postiljonen.

Karl Johan brukade själv på äldre dagar berätta om, hur han under en av dessa färder varit nära att falla offer för rövare - en landsplåga, som på den tiden inte hörde till det ovanliga i Pyrenéernas ödsliga bergstrakter. Banditerna fingo från sin lägerplats uppe i skogen se gossen komma ridande på vägen och ropade an honom. Men han klämde sporrarna i hästen och red - bokstavligt talat - för livet, medan kulorna visslade om öronen på honom. Till hans lycka voro rövarena tydligen inte beredda att upptaga jakten, och Jean kom helskinnad ifrån sitt äventyr, som han emellertid visligen aktade sig att omtala för modern av fruktan att hon i så fall skulle göra ett hastigt slut på dessa nöjsamma men inte så alldeles ofarliga expeditioner. Änkedrottning Desideria, som var högeligen road av denna och andra episoder från gemålens barndom och ungdom, berättade den gärna för sin omgivning, varvid hon aldrig försummade att tillägga de onekligen mycket tänkvärda orden: »Il était décidé, que sa vie serait sauvée pour des actions plus glorieuses.»

Vid elva års ålder sattes Jean i skola i stadens gamla benediktinerkollegium, men just ett par av hans ovan antydda egenskaper skulle samverka till, att skolgången fick ett lika hastigt som dramatiskt slut. Han kom en dag att bli vittne till, hur en lärare brutalt misshandlade en av de mindre gossarna, en liten klen stackare, som av oförstånd råkat begå någon ganska obetydlig förseelse. Ehuru plågad av det

⁸ Gustave Bascle de Lagreze (1811-1892). Ma vie. I: Brander 1924: s. 28.

motbjudande uppträdet, sökte Jean i det längsta bibehålla sitt lugn, men när tuktomästaren, okänslig för det stackars barnets jämmer och bevekande böner om förbarmande, fortsatte den omänskliga bestraffningen, som tycktes bereda honom själv ett grymt nöje, kunde han inte längre förhålla sig passiv utan trädde frimodigt emellan och förenade sina böner med kamratens. Läraren - ursinnig över detta försök till inblandning - befallde honom i vredgad ton att lämna rummet och lyfte redan den tjocka käppen för att börja misshandeln på nytt. Då, med ens, rann sinnet på Jean, och, ur stånd att längre behärska sig, rusade han, blek av raseri, emot plågoanden och slog honom med sin knutna hand i ansiktet.

Det säger sig självt, att den stackars gossen dyrt fick plikta för detta sitt första behjärtade försök att uppträda till de förtrycktas och värnlösas försvar. I rikt mått skulle han få erfa, hur otacksamt det är att, som Viktor Rydberg säger, »lyfta sköld till värn för denna världens små», ty utom de efterräkningar, som helt naturligt väntade honom i hemmet, drabbades han därjämte av skolans strängaste straff - förvisning från kollegiet för alltid. Men ingenting - brukade han sedermera säga - kunde ändå förmå honom att ångra detta betänkliga åsidosättande av den respekt för uppfostrare och förmän, som han redan i tidiga år av föräldrarna fått inskräpt.

Sin huvudsakliga undervisning fick nu Jean fullfölja i hemmet under faderns och den äldre broderns ledning. En av prästerna vid kyrkan S:t Martin, abbé Roux, som var familjens bikt-fader och alltid med särskilt intresse omfattat dess yngsta telning, handledde honom i studiet av latin, och hos en i staden boende fäktmästare fick han lära sig att elegant och säkert föra värjan. För krigiska idrotter visade han tidigt både lust och fallenhet, men med intresset för bokliga studier var det trots ett sällsynt gott minne och en snabb och livlig uppfattningsförmåga skäligen klen beställt. Ett efter dåtida krav ganska aktningvärt mått av kunskaper synes han inte desto mindre ha förvärvat sig. Man ställde under 1700-talet helt andra fordringar på begreppet allmänbildning än i våra dagar. Färdighet i läsning, skrivning och räkning samt möjligen någon insikt i latin - mera begärde man inte, och i dessa stycken förkovrade han sig efter hand.⁹

Desirées m fl muntliga uppgifter har bedömts för osäkra för att inkluderas i Jeans officiella biografi, men lever ett sorts skuggliv. Torvald Höjer sammanfattar dem:

Om hans följande uppfostran äro uppgifterna mer tvivelaktiga. Enligt en tradition skulle han helt och hållet hava fått den i hemmet under ledning av fadern och den nio år äldre brodern, enligt en annan, i Pau gängse, skulle han åtminstone någon tid hava besökt stadens benediktinkollegium. Härmed må förhålla sig hur som helst; säkert är, att den bokliga bildning, som han förvärvade i Pau, har varit om också för dåtiden ingalunda föraktlig så dock föga omfattande.

...

Redan som barn hade han enligt samstämmig men sent upptecknad tradition utmärkt sig för ett livligt och företagsamt temperament, som gjorde honom föga lättuppfostrad. Av ett visst intresse är en uppgift, som 1812 lämnades en tysk officer av den dåvarande postmästaren i Pau. Enligt denne sagesman skulle den unge Bernadotte gärna hava ridit extra postritter mot de övliga drickspengarna. Under den tid, som han ägnade åt ett yrke, vilket ej intresserade honom, synes hans livlighet hava tagit en vändning, som väckte en viss oro inom familjekretsen och enligt traditionen vid något tillfälle bragte honom i stadens häkte efter ett slagsmål, där dock sympatierna voro på hans sida.¹⁰

⁹ Brander 1924: ss. 24-35.

¹⁰ Höjer 1939: s. 5-6.

*

Den 31 mars 1780 dog fadern och den 3 september samma år tog Jean värvning som menig soldat vid det 60:e franska linjeregementet Royal-la-Marine. Enligt Jeans livläkare Erik af Edholm skall det ha gått till så här:

I staden Pau på en gammal gata, som kröker sig kring foten av det berg, på vilket den ryktbara borg reser sig, varest Henrik IV föddes, ligger ett hus med blygsamt utseende, vilket alla resande besöka. En vacker morgon i juli 1780 öppnade sig porten till detta lilla och nätta hus, och därigenom utgick en yngling om 17 år, men vars utseende och skick tycktes vittna om en minst 5 år högre ålder; det var en rask, lång, välväxt yngling, med svart, tjockt och knollrigt hår, med djärva, lågande ögon, och örnäsa. Han gick fram med skyndsamma steg, liksom en man, som ämnar fullborda en fast beslutad handling.

Denne yngling var andre sonen av en advokat i Pau; emedan han hade föga lust för sin fars yrke och dessutom misstuckte moderns avgjorda förkärlek för hans äldre bror, hade han denna morgon stigit upp, för att utföra en gärning, som skulle bestämma hela hans livs öde. Några ögonblick därefter gick han in hos en avskedad kaptän vid kungliga flottan, som bodde i sin födelsestad, och bad honom genast och hemligen få bli enrollerad såsom volontär; Kaptänen, som var glad att kunna skicka till sitt regemente en rekryt med så fördelaktigt utseende lät icke länge bedja sig och överenskommelsen blev straxt upprättad och underskriven. För att undvika allt uppseende blev den påskriften av mairén i en närbelägen by*, och dagen därefter tog den nye krigsmannen, sin familj ovetande, vägen åt Marseille, varest han steg ombord för att bege sig till sitt regemente, som då låg i garnison [i Bastia] på Korsika.

* För att hava laglig kraft måste varje militäriskt kontrakt påtecknas av en borgerlig myndighet.¹¹

Det har spekulerats om anledningen till att Jean tog värvning – karriär, äventyrslystnad, pengar, familjekonflikter – men den frågeställningen är kanske inte är så givande. Han var en orolig själ. Alternativet till militärtjänst var faktiskt att som kopist vänta in att någon av Pau's fyra procureurer skulle dö. Hans far hade fått vänta i 18 år. Senare forskning har dessutom visat att hans ekonomiska ställning även som procureur skulle varit allt annat än lysande.

*

Det finns en alternativ historieskrivning. Enligt Coupé de Saint-Donat (1820) mötte han efter att ha skrivit på, en bekant som tidigare tagit värvning, men nu hade permission, och som föreslog honom att de skulle byta kläder med varandra. Bekantingen tyckte Jean såg ståtlig ut i sin nya uniform & yttrade de profetiska orden: ”Se så! Nu har jag skapat en Marskalk av Frankrike!”¹² Enligt Swederus (1877) tog sig Jean därefter till grannkommunen Billeris (Billère) för intyget, sedan de 40 milen till Toulouse, möjligen till fots & utan pengar, där han gömde sig i lastutrymmet på ett fartyg och inte kom fram förrän ute till havs. Detta låter ju som om något hade inträffat & det finns en möjlig förklaring. Enligt en familjetradition, förmedlad 1834 av Karl Johans släkting M. Fourcade, gick det till så här:

¹¹ Edholm 1844a: ss. 5-6. [Moderniserad stavning.]

¹² Coupé de Saint-Donat & Roquefort 1820: s. 122

[Jean Bernadotte ville alltifrån barndomen bli militär.] Han erhöll undervisning i stadsskolan och ansågs af både lärare och kamrater mycket begåfvad, men föga fallen för trägnare studier. Deremot begagnade han alla lediga stunder och alla sig yppande tillfällen att öfva sig i fäktning och hade deruti uppnått så stor färdighet, att han redan 1780 kunde inlåta sig i allvarlig duell med sin lärare i fäktkonsten och detta med den framgång, att denne blef öfvervunnen och sårad. De många obehag, som derigenom tillskyndades honom, och den ringa trefnad, han hade i hemmet, bringade till verkställighet hans länge närda beslut, att i hemlighet lemna föräldrahuset och begifva sig till något regemente, för att ingå i dess leder. Det skedde mot slutet af sommaren det sistnämnda året. Icke långt från Pau mötte han en bekant och barndomsvän, som tagit afsked från krigstjensten och nu begaf sig hem, iklädd den uniform han som volontär burit vid regementet Royal la Marina. Denne tecknade i de mörkaste färger fältlifvets alla försakelser och mödor och sökte med de enträgnaste föreställningar förmå Bernadotte. att återvända med honom till Pau. Samtalet slutade dock så, att de bytte kläder och att Bernadotte begaf sig i militäruniform till samma regemente, som vännen lemnat och blef der antagen till volontär. Som sådan åtföljde han regementet till Corsica.¹³

Wrangel (1889) är angelägen om att tona ned dramatiken. Enligt honom dröjde det en månad innan Jean begav sig av.

¹³ Schönbeck 1878: ss. 32-33.